

जाहीरातीचे दर.

सालील पत्त्यावर चोक्शी करावी.

व्यवस्थापक, अर्थ,
'दुर्गाधवास' पुणे ४.

अर्थ

वर्गणीचे दर.

वार्षिक वर्गणी
रु. ४
(टपाल इंग्लीश माफ)
किरकोळ अंकनास
एक आणा.

'अर्थ' एव प्रधान: 'इति कौटिल्यः अर्थमूलौ धर्मकामाविति ।

—कौटिल्य अर्थशास्त्र

संपादक—प्रो. वा. गो. काळे

वर्ष ७

पुणे, बुधवार, तारीख ५ मार्च, १९४१

अंक १०

सर्व तऱ्हेची कापड छापाई व रंगाई (Calico Printing and Dyeing) करणारा कारखाना.

'पायोनियर डाइंग हाऊस'

कोचाचे कापड (Casement cloth), दाराचे पडदे, टेबल कन्वर
इ. टिकाऊ रंगाचे, स्वदेशी तयार मिळतात. कारखाना:—
भिकारदास मारुती रोड, दातेवाडी, पुणे.

दि
बँक ऑफ महाराष्ट्र,
लिमिटेड

सर्व तऱ्हेचा बँकिंगचा व्यवहार केला जातो
बँकेची शेअर-विक्री चालू आहेमुख्य कचेरी
लक्ष्मी रोड, पुणे.मुंबई शाखा पुणे शाखा
दलाल स्ट्रीट, कोट डेकन जिमखानादेशी औषधें तयार करणारा
महाराष्ट्रातील प्रमुख कारखाना
पंढर, (अंनिमिया) व सर्व प्रकारच्या आजारानंतर येणाऱ्या

अशक्ततेवर

रक्तवर्धक

वापरा.

सर्वत्र मिळते.

—: केंद्रे :-

पुणे, मुंबई, उमरावती, नागपूर, सांगली,
कोल्हापूर, हुबळी.

आयुर्वेद रसशाळा

पुणे, लि. पुणे ४.

सधुमेहावरील औषध

तीन आठवड्यांचे
औषधास फक्त रु. ७

— मागविण्याचा पत्ता —

मॅनेजिंग डायरेक्टर, फरल प्रॉडक्ट्स
कंपनी लिमिटेड.

१२३ ए, सदाशिव, पुणे २.

विविध माहिती

शेड्यूल् बँका

१९४० साली शेड्यूल् बँकांची संख्या ६१ ची ६२ झाली. युनायटेड इंडस्ट्रिअल बँक, दिनाजपूर बँक व बँक ऑफ कम्युनिकेशन ह्या तीन बँका शेड्यूल् बँकांचे यादीत नव्याने आल्या, परंतु दोन बँका यादीतून गळाल्या.

हिंदी बँकांच्या शाखांत वाढ

हिंदी बँकांच्या शाखांची संख्या १९४० च्या पहिल्या नऊ-माहिती १२७७ ची १३३४ झाली. म्हणजे, शाखांचे संख्येत ५७ ची भर पडली. १९३९ च्या तत्सम मुदतीत १२७ शाखांची भर पडली होती.

रेल्वेवरील मालवहातुकीत वाढ

हिंदी रेल्वेवरील मालाच्या वहातुकीत कमी वाढ झाली आहे, हे त्यासाठी उपयोगात आणलेल्या रेल्वे वॉगन्सच्या संख्येबद्दल तात्काळ लक्षांत घेईल:—

एप्रिल ते ऑक्टोबर

	१९३८	१९३९	१९४०
कोळसा	६,५१,०३१	६,७८,८४७	७,४६,०४१
धान्य, डाळी	४,१३,०५३	४,७३,०१३	४,४१,६६१
माळित्यांची धान्ये	१,२७,३२९	१,०१,४२०	१,००,७३६
कपास	७०,१६४	७४,६५०	७५,५४५

अहमदाबाद म्युनिसिपॅलिटीचे नवे कर्ज

रकम:—४ लक्ष रुपये

व्याजाचा दर ४%

टेंडरें पाठविण्याची मुदत:—६ मार्च अखेर

टेंडरबरोबर अनामत रकम:—मागितलेल्या डिबेंचर्सच्या ५%.

ट्रेझरी बिलोवर ११ आ. ४ पे व्याज

रिझर्व्ह बँकेने गेल्या आठवड्यांत हिंदुस्थान सरकारने १ कोटी रुपयांची ट्रेझरी बिले विकली त्यावर व्याजाचा सरासरी दर द. सा. द. शे. ११ आ. ४ पे इतका पडला.

विमा कंपन्यांचे एकत्रीकरण

दिल्ली येथील फेडरल इंडिया अँडुअरन्स कं. लि. चे मुंबई येथील फॉरवर्ड अँडुअरन्स कं. लि. शी एकत्रीकरण होणार आहे. प्रभात व मॉडर्न ह्या दोन विमा कंपन्या फॉरवर्डशी मार्गेच एकत्रित झालेल्या आहेत. १९३८ अखेर प्रभातकडे ३ लक्ष, ८१ हजार रुपयांचे ३२९ विमे चालू होते व मॉडर्नकडे २ लक्ष ५१ हजार रुपयांचे २९३ विमे चालू होते. १९३८ अखेर फेडरल इंडियाकडे ३ लक्ष, १६ हजार रुपया ३०० पॉलिसी होत्या. त्याच वर्षाअखेर फॉरवर्डचे आकडे ३८८ विमे व त्यांची ३ लक्ष, ९८ हजार रुपये किंमत असे आकडे होते

सिंध प्रांताचे मध्यवर्ती सरकारास देणे

सऊरचे धरण व त्यासाठी काढले ह्यासाठी सिंध सरकारने १ एप्रिल १९३९ रोजी, मध्यवर्ती सरकारचे घेतलेले एकूण २४ कोटी, ८१ १/२ लक्ष रुपये व इतर कारणासाठी घेतलेले ४ कोटी, १४ १/२ लक्ष, मिळून २८ कोटी, ९६ लक्ष रुपये देणे लागत होते, ते आता अनुक्रमे २४ कोटी, ४६ लक्ष व ४ कोटी, ७० १/२ लक्ष रुपयांवर आले आहे.

हिंदुस्थानाचा युद्ध-बर्च

हिंदुस्थानचा प्रत्यक्ष युद्धबर्च येत्या वर्षी ३५ कोटी रुपये होईल. चालू वर्षीचा तत्सम आकडा २४ कोटी रुपये आहे.

रिझर्व्ह बँकेच्या बोर्डाची सभा

रिझर्व्ह बँकेच्या सेंट्रल बोर्डाची सभा ३ मार्च रोजी दिल्ली येथे भरली होती.

पोस्ट ऑफिस सेव्हिग्न बँक ध्याजाच्या व्हांत उतार

१८८२ साली पोस्ट ऑफिस सेव्हिग्न बँका प्रथम उघडण्यांत आल्या, त्यावेळी ह्या बँकातील ठेवीवरील व्याजाचा दर ३ ३/४ दरविण्यांत आला. १८९४ साली तो ३ ३/४ व १९०५ साली ३ ३/४ करण्यांत आला. ३१ ऑक्टोबर, १९३३ अखेर तो ३ ३/४ व होता. १ नोव्हेंबर, १९३३ रोजी व्याजाचा दर २ ३/४ वर आणण्यांत आला, १ जुलै १९३६ रोजी तो २% केला गेला व १ डिसेंबर १९३८ रोजी तो १ ३/४ पर्यंत साली आणण्यांत आला. सध्याचा दर १ ३/४ व आहे. व्याजाचा दर ह्याप्रमाणे उतरत गेला, तरी पोस्ट ऑफिस सेव्हिग्न बँकांची लोकप्रियता कायम राहिली आहे.

चित्रपट इंधे

हिंदुस्थानांत सुमारे १,२०० चित्रपट गृहे आहेत, त्यापैकी २५० एकट्या पंजाबांत आहेत. चित्रपटगृहांच्या बाबतीत ह्या रीतीने हिंदी प्रांतांमध्ये पंजाबाचा बराच वर नंबर लागतो. लाहोर शहरात १२ चित्रपट गृहे आहेत.

कर्जरीष्यांचे रूपांतर

ब्रिटिश पॉइंटतील हिंदी कर्जाची परतफेड सक्तीने करण्यांत येत आहे. ह्या कर्जांबद्दल रोस रुपये मिळणारा अथवा तितक्या किंमतीचे हिंदी सरकारचे कर्जरोस मिळणारा. रोस रुपये घेणे म्हणजे परदेशांतून उत्पन्न आणणे, असा अर्थ केला जाणार नाही व त्यावर इनकम टॅक्स आकारला जाणार नाही, असे सरकारने जाहीर केले आहे.

बॅरिस्टरांची परीक्षा

ट्रिनिटी बारची परीक्षा पुणे येथे येत्या मे महिन्यांत घेतली जाईल.

पो. ऑ. डिफेन्स सेव्हिग्न बँक

युद्धकार्यास मदत व्हावी, ह्या दृष्टीने पो. ऑ. सेव्हिग्न बँकेचे हे एक नवीन स्तंभ १ एप्रिल पासून सुरू करण्यांत येणार आहे. ह्या स्तंभांत वेबळेले पैसे युद्धसामांतींवर एक वर्षांने परत मिळतील; त्यापूर्वी नाही. ठेवीदार मरत झाला, तर ते परत मिळू शकतील. ठेवीवर २ ३/४ % व्याज मिळेल. ठेवीची कमाल मर्यादा १० हजार रुपयांची आहे.

महागाई भत्ता

महागाई भत्ता रेल्वे कामगारांस दिला, तरी तो सरकारी इतर कनिष्ठ नोकरांस दिला जाईलच असे नाही. रेल्वे कामगारांची मोठ वेगळी आहे, असे सुर अॅन्ड्र्यू क्रो ह्यांनी असेबळीत सांगितले.

लडाक विमानांची देणगी

“इंडियन पोस्ट” ह्या नांवाचे एक लडाक विमान हिंदी पोस्ट सात्याने ब्रिटिश सरकारास देणगी म्हणून १ जानेवारी रोजी दिले. तार-सात्याने आता “इंडियन टेलिग्राफ” नांवाचे विमान देण्यास लागणारी रकम जमविली आहे.

खंबई युद्ध-फंड

बरील फंडाची रकम आता ३८ लाखांवर गेली आहे.

प्रांतीयरील कराचा प्रांतिक सरकाराचा वाटा

चालू वर्षी प्रांतिक सरकारास मध्यवर्ती सरकाराकडून त्यांच्या वाट्याच्या प्रांतीयरील कराचे ३ कोटी, ७३ लक्ष रुपये आले. १९४१-४२ मध्ये ही रकम ४ कोटी, ४६ लक्ष रुपये होईल.

अनुक्रमणिका

श्रृंखला	पृष्ठ	श्रृंखला	पृष्ठ
१ विविध माहिती ... ११०		५ हिंदी मोटार कारणा- म्यांचा प्रश्न ... ११४	
२ हिंदुस्थान सरकारचे नवे अंदाजपत्रक ... १११		६ कारखानदारांची परिषद ... ११४	
३ मध्यवर्ती सरकारचे बजेट १९४१		७ दावा कोठे लावावा ? ११५	
४ स्फुट-विचार ... ११३		८ सरकारी चातल्या ... ११५	
रेल्वे इंजनांचे हिंदुस्थानात उत्पादन - पी. ओं. केश सर्दीकिकिरे - रेल्वेचे वहातुकांचे दर - मुंबई प्रतिवर्तिल रेल्वे फाटे		९ कपमाग्याचा लागवडीचा अंदाज ... ११६	
		१० मुंबई प्रांतातील आरोग्य ११ निवडक चाणान्यात ... ११९	

अर्थ

बुधवार, ता. ५ मार्च, १९४१

हिंदुस्थान सरकारचे नवे अंदाजपत्रक

युद्ध सुरू झाल्यापासून सरकारी खर्च वाढल्या प्रमाणावर होत असून उलट परराष्ट्रीय व्यापार घटल्याने जकातीचे उत्पन्न मात्र कमी येऊ लागले आहे. ह्या परिस्थितीत सरकारी जमाखर्चाची तोंडमिळवणी करणे दुरापास्त होऊन खर्च व नवे कर ह्या द्वारां युद्धखर्चा भागविणे भाग पडणार हे स्पष्ट दिसत होते. हिंदुस्थान सरकारच्या फाडणिसांनी नव्या वर्षाचे जे अंदाजपत्रक गेल्या आठवड्यात सादर केले आहे, त्यावरून ही अपेक्षा सार्थ उरली आहे.

नव्या अंदाजपत्रकाचे स्थूल स्वरूप पुढीलप्रमाणे आहे. सध्यां अंमलात असलेल्या उत्पन्नाच्या बाबींमधून १९४१-४२ साली १०६ कोटी, २९ लक्ष उत्पन्न येईल असा अंदाज आहे. खर्च मात्र नव्या वर्षी १२६ कोटी, ८५ लक्ष होण्याची अपेक्षा आहे. २० कोटी ४६ लक्षांची ही तूट भरून काढण्यास फाडणिसांनी अनेक मार्ग सुचविले आहेत. युद्धकालीन जादा नफ्यावरील कराचा दर सध्या शेकडा ५० आहे तो वाढवून शे. ६६.५५ तो करून २॥ कोटींनी उत्पन्न वाढण्याची अपेक्षा आहे. प्रांतीयवरील करावर बसलेली पट्टी २५ टक्क्यांवरून ३३.३ टक्क्यां वर चढविल्याने उत्पन्न १ कोटी, ९० लक्षांनी वाढणार आहे.

अप्रत्यक्ष करांमध्दही वाढ करण्याचे फाडणिसांनी योजले आहे. काढ्यांच्या पेट्यांवर सध्यां असलेला दर दुप्पट करून उत्पन्न १॥ कोटींनी वाढविण्यांत येणार आहे. कृत्रिम रेशमाच्या आयातीवरील जकात पाँडसा ३ आण्यांवरून ५ आण्येपर्यंत वाढविल्याने तिजोरीत ३६ लक्षांची भर पडेल अशी अपेक्षा आहे. मोटारीच्या टायर्सवर शेकडा १० अंतर्गत जकात बसविल्याने उत्पन्न ३॥ लक्षांनी वाढणार आहे. नव्या प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष करांचे उत्पन्न अशा रीतीने वाढवून ६ कोटी, ८१ लक्षांचीच भरती होणार आहे. उरलेली १३ कोट ८५ लक्षांची तूट सरकार कर्ज उभारून भरून काढणार आहे.

लष्करी खर्च ३७ कोटींवरून ८४ कोटींवर गेल्यानेतर करांचा बोजा ६-७ कोटींनीच वाढला. एवढ्यावरच कांहीं लोक समाधान

मानत आहेत. परंतु सर्व प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष करांमध्दें गेल्या १०-१२ वर्षांत जी एकसरासी वाढ होत आहे ती घ्यानांत घेतल्यास हे नवे ओझे असद्य होत चालले आहे असेच म्हटले पाहिजे. युद्धविषयक खर्च करांमधून न भागवितां तो कर्जांच्या रूपाने भागवावा असा सर्वमान्य प्रघात असून इंग्लंडमध्दें त्याचेंच अवलंबन केले जाते. तथापि येथील वाढत्या खर्चापेकी पुष्कळ मोठा भाग करांनीं भरून काढण्याचा प्रयत्न सरकार करीत आहे.

नवे कर म्हटले म्हणजे ते प्रत्यक्षपणे उद्योगधंद्यांवर व अप्रत्यक्षतः गरीब प्रजाजनांवर पडतात. युद्धकालीन संधीचा फायदा येथील उद्योगधंद्यांस मिळावयाचा असला तर त्यांवर नव्या अंदाजपत्रकानें जेवढा बोजा लादला आहे तेवढा लादणें योग्य नाहीं. धंद्यांवर करावाड झाल्याने मालाच्या किंमतींची वाढ होण्यास पायबंद वसतोच असें नाहीं. उलट उत्पादनास आळा बसून पुरवठा कमी झाल्याने त्या वाढण्याचाच संभव अधिक असतो. शेतकीच्या मालाच्या किंमती उतरादीला असतां तयार मालाच्या किंमती चढीच्या असण्यानें शेतकऱ्यांचे दुहेरी नुकसान होत आहे. ह्यापेक्षां वाढत्या मागणीमुळे होणारी बाजारभावांची योग्य वाढ होऊ देणेंच योग्य ठरेल.

वाढता खर्च करांनीं भरून काढण्याचा प्रयत्न करताच अप्रत्यक्ष करांचे ओझे वाढत जाते. ज्यांना युद्धापासून मिळकतीस कांहींच फायदा नाहीं अशा वर्गांवर काढ्यांच्या पेट्यांवरील अगर टायरवरील करांच्या द्वारां ओझे टाकणें समर्थनीय नाहीं. ह्यापेक्षां नवीन लादलेल्या करांपेकीं कोणताही कर न लादतां २० कोटी रुपये कर्ज काढून सरकारला आपली गरज भागवितां आली असती. वाढत्या उत्पन्नामुळे लोकांच्या हातांत येणारा पैसा युद्धकार्यां ओढून घेण्याचे कार्य कर्जांच्या योजनेनेंही पूर्ण होतें. परंतु करांत अवास्तव वाढ केल्यानें धंदेवाले व गरीब जनता ह्यांचे निष्कारण नुकसान होतें. नामदार फाडणिसांनी आपल्या योजना सध्यांपुरत्या नेमस्त ठेवल्या असल्या तरी युद्ध परिस्थितीत बदल होईल त्याप्रमाणें त्यांस अधिक अधिक रकमा उभाराव्या लागतील. कर्जापेक्षा कर बरे, हें आपले जूनें श्रीदवाक्य सध्यांच्या असाधारण परिस्थितीत सरकारनें बदलले पाहिजे. युद्ध-विषयक खर्च सर्व खर्च काढून भागविण्यांत यावा व कांहीं कर लादावयाचे झाल्यास ज्यांच्या उत्पन्नांत युद्धामुळे अवास्तव वाढ झाली आहे असें मानण्यास जागा आहे, अगर ज्यांस कर्ज देण्याचे सामर्थ्य आहे अशांवरच ते लादले जावे.

मद्रास कॉर्पोरेशनचा विना कंपन्यांवर कर

मद्रास शहराबाहेर ज्या विना कंपन्यांची मुख्य कचेरी आहे, परंतु मद्रास शहरांत ज्यांचा व्यवहार चालू आहे, अशा विना कंपन्यांवर मद्रास कॉर्पोरेशननें कर बसविण्याची योजना तयार केली आहे. कर आकारणीच्या पूर्वीच्या वर्षी कंपन्यांस मद्रास शहरात मिळालेल्या उत्पन्नास अनुसरून कराचा हिशेब केला जाईल. पहिल्या ५,००० रुपये उत्पन्नावर दर सहामाहीस २५ रुपये, १० हजारांपर्यंत ५० रुपये, २० हजारांपर्यंत १०० रुपये व त्यावरील प्रत्येक ५ हजारांच्या उत्पन्नावर २५ रुपये, अशा कराचा दर आहे. कांहीं हालीं तरी कराची एकूण रक्कम १,००० रुपयांचें जाणार नाहीं.

मध्यवर्ती सरकारचें अंदाजपत्रक

१९४०-४१ सालचा हुकूमत अंदाज

उत्पन्न संचे	कोटि	लक्ष
	१०३	७१
	११२	१३

१९४१-४२ सालचा अंदाज

उत्पन्न संचे	कोटि	लक्ष
	१०६	३९
	१२६	८५

२० ४६

जादा करांच्या उत्पन्नाचा अंदाज

	कोटि	लक्ष
जादा नफ्यावरील कर	२	५०
प्राप्तीवरील करावरची पट्टी	१	९०
काढ्यांच्या पेव्यांवरील पट्टी	१	५०
कृत्रिम रेशमावरील पट्टी	०	३६

करांचें एकूण उत्पन्न	६	६१
नवीन करे	१३	८५

तूट भरून काढण्यासाठी एकूण जमा २० ४६

चारू साल व पुढील वर्षे ह्यांमध्ये मध्यवर्ती सरकारच्या उत्पन्न-सर्चांची परिस्थिति कशी होईल ह्याविषयीची माहिती हिंडुस्थान सरकारच्या फडनवीसांनी गेल्या आठवड्यांत आपल्या अंदाजपत्रकांत दाखल करून ती कायदेमंडळापुढे मांडली. तिचे निदर्शक त्रोटक आकडेवर दिले आहेत आणि येणारी तूट भरून काढण्याच्या त्यांच्या करांच्या नियोजित योजनांचें आकडेमय स्वरूप दिग्दर्शित केले आहे. ह्या महिन्याचे अखेर पुन्या होणाऱ्या बारा महिन्यांतील तूट सुमारे ८३ कोटि रुपये भरेल आणि १९४१-४२ सालातली तूट सुमारे २० ३/४ कोटि रुपयांपर्यंत जाईल असा फडनवीसांचा अंदाज असल्याचे त्यांवरून लक्षांत येईल. चारू आणि येत्या वर्षांची हिंडुस्थान सरकारची अंदाजपत्रके तुटीची आहेत, ह्यांत नवल वाटण्यासारखे काही नाही. युद्ध परिस्थितीत देशाच्या संरक्षणाची तयारी करत असतां मामुली लष्करी संचोपेक्षा अधिक पैसा सरकारला ओतावा लागून ह्या जादा रकमेचे परिणाम आणि ती उभी करण्याचे मार्ग ह्यांविषयीच मुख्य प्रश्न उरतो. ह्या दृष्टीनेच सर जे. वी. रेसन ह्यांच्या अंदाजपत्रकाकडे पाहिले पाहिजे. दुसराहि महत्त्वाचा प्रश्न येथे विचार करण्यासारखा आहे आणि तो म्हणजे म्हणजे योजलेल्या सर्वांत वचत कोठे करता येणें शक्य आहे आणि होणाऱ्या सर्वांचा पूर्ण फायदा देशाच्या उद्योगधंद्यांस व व्यापारांस मिळत आहे. कीं नाही ह्या संवाचा होय. तिसरी आणि शेवटची लक्षांत घ्यावयाची गोष्ट ही आहे कीं युद्धामुळे करावा लागणारा जादा पैसा कर्जाच्या मार्गानें किती व करांच्या द्वारे किती उभारला जाणार आहे आणि ह्या संवाचांतल्या योजना कोणत्या सुचवल्या गेल्या आहेत ह्या बाबतींत सोल विचार होणें अगत्याचें आहे.

युद्धांसंबंधांतला म्हणजे लष्करी संचे वाढल्यामुळे तूट येते आणि त्या बाबतीतले १९४१-४२ च्या अंदाजपत्रकांतले आकडे साली दिल्याप्रमाणे आहेत—

संरक्षण खात्याचा अंदाजी संचे

	कोटी	लक्ष
मामुली संचे	३६	७०
महागार्हेमुळे वाढावा	३	५५
युद्ध योजना	३५	४०
नों न इफेक्टिव्ह	८	४१
एकूण	८४	१३

शेतीच्या धंद्यांतला संचे

मिन्सिपॉल गोखले ह्यांचा पाषाण येथील प्रयोग

इंडियन स्टॅटिस्टिकल इन्स्टिट्यूट (आकडे शाखा मंडळ) च्या पुणे येथील शाखेच्या सभासदांची सभा शेतीकडे कॉलेजचे माजी मिन्सिपॉल, श्री. गोखले, ह्यांच्या पाषाण गांवातील शेतावर गेल्या रविवारी भरली होती. प्रोफेसर काळे, गाडगीळ, कर्वे, डॉ. पाडगे, प्रोफेसर ओतुरकर, आपटे, चंभ्राजे, कोमेकर व मावळकर हे सभासद उपस्थित होते. मि. गोखले त्यांना पाषाणच्या हद्दीत ३८ एकरांचे एक शेत विकत घेऊन व तेथे कायमचे वास्तव्य करून शेती चालवली आहे आणि गेली तीन वर्षे त्या संवाचांत पद्धत-शीर रीतीने उत्पन्न सर्वांचे तपशीलवार हिशेब ठेवले आहेत. शेतीचा आपला तीन वर्षांचा आलेखा अनुभव एका निबंधांत आकड्यांनिशी माहित करून तो त्यांना गेल्या रविवाराच्या सभेत वाचला. सामान्य शेतकऱ्यांच्या पद्धतीने परंतु व्यवस्थित रीतीने शेती करून त्यांत नफा तोटा काय होतो हे पहाण्याचा हेतु आहे. गेली तीन वर्षे शीज सोदून त्यांनी हे काम चालवले आहे. त्यांत त्यांस तोटाच आला आहे. चारू केलेल्या सुधारणांबरोबर शेतीचे उत्पादन हळुहळु वाढत आहे असे दिसून येते. तथापि बेताचा संचे घरला असला तरीही शेतकऱ्यास जेमतेम मजुरीही उरत नाही असा अनुभव त्यांस आतांपर्यंत आला आहे असे त्यांनी दिलेल्या आकड्यांवरून दिसून आले. बाजारभाव वाढतील तर परिस्थिति सुधारेल असे मानण्यास त्यांत जागा आहे. आणखी एक दोन वर्षांचा अनुभव पाहून ठाम अनुमाने काढण्यास सहाय्य होईल असा निष्कर्ष बर्बेमध्ये निघाला.

पार्लमेंटचे लढाऊ सभासद

ब्रिटिश लॉर्डच्या सभेचे १६६ आणि कॉमन्स सभेचे ११६ सभासद सध्या युद्धांत काम करीत आहेत. ह्या एकूण २८२ सभासदांपैकी २२५ फौजेंत आहेत, ३१ आरमारांत आहेत, व २६ वैमानिक दलांत आहेत.

अमेरिकेंत लढाऊ विमानांचे वाढते उत्पादन

लढाऊ विमाने बनावणाऱ्या अमेरिकन कारखान्यांत गेल्या जुलै महिन्यांत ७८ हजार मासे कामावर होती. ही संख्या अलीकडे अर्धीच लक्ष झाली असून येत्या जूनमध्ये ती ५ लक्ष पर्यंत जाईल असा अंदाज आहे.

स्फुट विचार

रेल्वे इंजनांचें हिंदुस्थानांत उत्पादन

मध्यवर्ती असेंब्लीमध्ये रेल्वे बजेटावरील चर्चेचे वेळीं हिंदुस्थानांत रेल्वे इंजनं तयार करण्याच्या प्रश्नावर थोडा वादविवाद झाला. सरकारने इंजनांच्या उत्पादनाचा प्रश्न लांबणीवर टाकल्याबद्दल, सरदार संतासिंग ह्यांनी बजेटांत काट सुचवून नापसंत व्यक्त केली. रेल्वेजचे प्रचंड जाळें असलेल्या हिंदुस्थानासारख्या देशानें इंजनांचे बाबतींत पराजलंबी रहावें, हें अत्यंत अनुचित आहे, असे त्यांनी सांगितलें. सर हेन्‍री गिडने ह्यांनी " गतं न शोच्यं " असें सांगून, निदान युद्धसमाप्तीनंतर तरी सरकार इंजनांच्या उत्पादनाचा प्रश्न धडाडीनें हातीं घेईल, असें आश्वासन सरकारकडे मागितलें. इंजनांची आयात ह्यापुढें विफट होत जाणार, तेव्हां त्यांचें उत्पादन करण्यास प्रारंभ करण्यासाठी प्रस्तुत वेळ अत्यंत सोईची आहे, असें काहीं सभासदांनी सांगितलें. बहातुक सात्याचे प्रमुख, सर अॅन्ड्र्यू क्लो, ह्यांनी चर्चेस उत्तर देतांना, हिंदुस्थान सरकारनें आजवर इंजनं वाहिरून मागाविलीं, त्यांत हिंदुस्थानाचा फायदाच झाला, असें ते म्हणाले. हें गृहीत धरलें तरी महत्त्वाच्या बाबतींत स्वयंपूर्ण होण्यास त्यामुळें हिंदुस्थानास अडचण येत आहे. हा तोटा लक्षांत घेतला, तर नफा-तोड्यांत तोटाच अधिक भरेल. तसेंच सर अॅन्ड्र्यू ह्यांची विचारसरणी कापड्याच्या मिरण्या, सासरेचे कारसाने, पोलादाचे कारसाने, ह्यांसहि लावतां येण्याजोगी आहे. केवळ आजच्या स्वतःसाठीच्याच फायद्याचा विचार करावयाचा असेल, तर संरक्षक घोरणाच्या पुरस्काराचें मूळच शिल्लक रहात नाही. सध्या तज्ज्ञ कामगारांचा तुटवडा पडत आहे, इतकेंच नव्हे, तर शिककळ उमेदवारहि पुरेसे पुढे येत नाहीत व उत्पादनास लागणारा मालहि मिळू शकत नाही, असें सर अॅन्ड्र्यू म्हणाले. ह्यापुढील परिस्थिति अधिक आशाजनक होईल, असा विश्वास त्यांनी प्रकट केला.

पो. ऑ. कॅश सर्टिफिकिटें

गेल्या महायुद्धाचे वेळीं सर्चासाठी पैसे उभे करण्यासाठी पोस्ट ऑफिस कॅश सर्टिफिकेटांची ५व्यां मुदतीची योजना १९१७ साली प्रथम अंमलांत आणली. त्यावेळीं ह्या कॅश सर्टिफिकेटांवर द. सा. द. शे. ५३ षकवाढ व्याज पडत असे. पहिल्याच वर्षी १० कोटी रुपयांची कॅश सर्टिफिकिटें सपलीं, परंतु ह्या सपाचा आकडा १९२१-२२ पर्यंत हळूहळू उतरत गेला. १९२२-२३ मध्ये त्यांत थोडी वाढ झाली. २ एप्रिल, १९२३ पासून व्याजाचा दर सुमारे ६% करण्यांत आला, त्यामुळें कॅश सर्टिफिकेटांचा खप एकदम वाढून ७ कोटींवर तो गेला. व्याजाच्या दरांत पुढें सालीलप्रमाणें बदल होत गेला:—

१ एप्रिल, १९२६	५३%
१ जुलै, १९२७	५३%
१ ऑगस्ट, १९२९	५३%
१६ सप्टेंबर, १९३०	६%

ह्यानंतर व्याजाच्या दरांत एकसारखा उतार होत गेला. १ जुलै, १९३६ पासून २३% दर चालू आहे. कॅश सर्टिफिकेटांची विक्री त्या त्या वर्षीतील आर्थिक परिस्थितीप्रमाणें व इतर मिळणाऱ्या व्याजाच्या दरांस अनुसरून कमी अधिक होते, व त्यांची मुदत संपण्याचे वेळीं चालू असणाऱ्या दरांचे अनुरोधानें कॅश सर्टिफिकेटांचे पैसे परत त्यांतच गुंतविले जातात अग त्यांतून ते काढून

घेतले जातात. १९३५-३६ नंतर कॅश सर्टिफिकेटांत गुंतलेल्या रकमेत थोडी घटच झालेली दिसते. चालू युद्धाचे प्रारंभी कांहीं लोकांनी आपली कॅश सर्टिफिकिटें मोडून त्यांचे पैसे केले. कॅश सर्टिफिकेटांस ताणण म्हणजे हिंदुस्थान सरकारचे करापाडून होणारें उत्पन्न, हें होय.

रेल्वेजचे बहातुकीचे दर

हिंदी रेल्वेजच्या अंदाजपत्रकाची चर्चा मध्यवर्ती असेंब्लीमध्ये गेल्या आठवड्यांत झाली, त्या प्रसंगी रेल्वेकारभाराबाबत सभासदांनी कित्येक प्रश्न उपस्थित करून त्यावर टीका केली. मालाच्या बहातुकीचे दर रेल्वेजवर आकारण्यांत येतात, ते व्यापाराच्या सोयीस व विस्तारास अनुकूल नाहीत, ही जुनी तक्रार असेंब्लीपुढें पुन्हां मांडण्यांत आली. निरतिराळ्या प्रकारांच्या माठाविषयीचे किमान व कमाल दर सरकारनें ठरवून टाकले असले तरी कित्येक रेल्वेजवरचे दर सधुक्तिक नसून लांब अंतरावरील बहातुकीस सवलती मिळत नाहीत अशी तक्रार करण्यांत आली. हिंदी मालाच्या परदेशी पेठा युद्धपरिस्थितीनें मर्यादित केल्या असल्यामुळें हिंदुस्थानांतल्या अंतर्गत व्यापारास उत्तेजन मिळावें म्हणून रेल्वेजचे बहातुक दर कमी करणें अगत्याचें आहे अशीहि सूचना करण्यांत आली. युद्धा-मुळें सरकारचें उत्पन्न वाढणें आवश्यक झालें असलें तरी ही निकड नाहीशी होताच रेल्वेजचे तात्पुरते वाढवलेलें दर पुन्हां पूर्वस्थितीं आणून ठेवण्यांत यावे आणि असें करण्याचें आश्वासन सरकारनें आतांच घावें असें सर मेडरिक जेम्स ह्यांनी सुचवले. ह्या टीकेस उत्तर म्हणून सर अॅन्ड्र्यू क्लो ह्यांनी असें सांगितलें की सध्या मालाची हालचाल मोठ्या प्रमाणांत चालली आहे आणि वाढीच्या दरांनी रेल्वेजना चांगलें उत्पन्न मिळत आहे ह्या दृष्टीनें पहातां चालू घोरण बदलणें इष्ट होणार नाही व रेल्वेजची सांपत्तिक स्थिति मजबुतीची होण्यास सध्याचें घोरणच इष्ट आहे असा त्यांच्या भाषणाचा रोस होता. रेल्वेजचे बहातुकीचे दर सर्वत्र सारखे करावे ह्या सूचनेसंबंधानें बोलतांना ते म्हणाले की हिंदुस्थानसारख्या अशाढव्य देशांत स्थानिक परिस्थिति इतकी भिन्नभिन्न असते की दरांच्या कोष्टकांत एकदां फेरफार करावयाचे म्हटल्यास त्यांत विलक्षण गोंधळ उत्पन्न होण्याची भीति आहे. आहे तीच बहातुकीच्या दरांची व्यवस्था चालू ठेवणें शहाणपणाचें आहे असें आपलें मत सर अॅन्ड्र्यू ह्यांनी दिल्यानें ह्या प्रश्नाबाबतच्या सर्व सूचना असेंब्लीत बहुमतानें अगम्य झाल्या.

सुंबई प्रांतातील रेल्वे फाटे

सुंबई प्रांतातील रेल्वे फाट्यांसंबंधी माहिती सालील तक्क्यांत दिली आहे. त्यांत हिंदी संस्थानी हद्दींतील फाट्यांचा समावेश नाही.

रेल्वे	ब्रॉडगेज (मैल)	मीटर गेज (मैल)	नोंदो गेज (मैल)	एकूण (मैल)
बी. बी. अँड सी. आय.	५३१	१२१	१४३	७९५
जी. आय. पी.	८२२	६२	८८४
एम. एस. एम.	५८८	५८८
बार्शी लाइट	११३	११३
माथेरान लाइट	१२	१२
भावनगर स्टेट	४९	८	५७
मायकवाड बरोडा	१०	३५	२३	६८
	१,३६३	७९३	३६२	२,५१८

हिंदी मोटार कारखान्याचा प्रश्न

मुंबईत ३,५०० रुपयांना विकल्या जाणाऱ्या अमेरिकन मोटारीची फॅक्टरीत किंमत फक्त १,४०० रुपये असते. बहातुक, विमा, कमिशन व इतर किरकोळ सर्च २,१०० रुपयांचा होतो. हिंदुस्थानांत मोटारी बनविण्याचे कारखाने निघाले तर मोटारी स्वस्त दराने विकता येतील. मोटारीच्या मूळ किंमतीच्या २½ पट किंमत हिंदुस्थानांत घ्यावी लागणार नाही.

हिंदुस्थानांत मोटारी बनविण्याच्या शक्यताकथनेचा विचार सुमारे ५॥-६ वर्षांपूर्वी करण्यांत आला. सर एम. विश्वेश्वरअय्या यांनी जगातील निरनिराळे कारखाने पाहून १९३६ च्या एप्रिलमध्ये एक रिपोर्ट प्रसिद्ध केला. तथापि त्यावेळी त्याचा सरकारकडून आस्थेवार्धकपणांने विचार झाला नाही. मुंबई प्रांतांत कॉमिशनने अधिकार-स्वीकार केल्यानंतर ह्या प्रश्नास चालना मिळून मुंबई सरकारने त्यास सहाय्यमूर्ति दर्शिली व काही अटीवर १३ कोटी रुपयांच्या भांडवलाने ३-३॥ टक्के व्याज दहा वर्षेपर्यंत देण्याचे कवूल केले. श्री. बालचंद्र हिराचंद यांनी कंपनी चालविण्याची तयारी दाखविली. श्री. पी. बी. अडवानी, दायरेकर ऑफ इंजिनीयर्स, मुंबई, यांनी अमेरिकेंत जाऊन पहाणी व व बोळणी केली. दरवर्षी ११,००० मोटारी तयार करण्याकरिता २३ कोटी रुपयांचे भांडवल लागेल असा अंदाज करण्यांत आला. मोटारीचे काही विशिष्ट भाग परदेशातून आणावे लागतील. त्यावरील जकात हिंदुस्थान सरकारने माफ केल्यास दर मोटारीमागे ७५० रुपये बचत होईल. तथापि ती सोडून दिली तरी किमान २० टक्के तरी फायदा होईल असा अंदाज आहे.

मोटारीच्या कारखान्यांत काम करणाऱ्या कामगारांच्या कौशल्याबद्दल काही ठिकाणी शंका प्रदर्शित करण्यांत येते. तथापि ह्या शंका अस्थानी आहेत. निरनिराळे भाग घेऊन मोटारी जोडण्याचे कारखाने हिंदुस्थानांत चालू आहेत. त्यांत हिंदी कामगारांनी आपले कौशल्य दाखविले आहे. सॅचेंच बुरसे असे आहे की, या धंद्यातील बहुतेक सर्व मोठी यंत्रानेचे होत असून कामगारांच्या कामगिरीचा प्रश्न अगदी उद्यम झाला आहे.

मोटारी तयार करण्याबाबत रशिया व ऑस्ट्रेलिया यांची उदाहरणे उदाबोधक आहेत. सुमारे आठ वर्षांपूर्वी फोर्ड कंपनीच्या सहाय्याने रशियाने न्यूयॉर्कमध्ये ऑफिस उघडून तेथून रशियांत मोटारी जोडण्याकरिता लागणारे निरनिराळे भाग पाठविण्यास सुरवात केली. ह्याप्रमाणे पहिल्या वर्षी रशियांत ५,००० मोटारांच्या तयार करण्यांत आल्या; दुसऱ्या वर्षी ५० टक्केच भाग अमेरिकेंत खरेदी करण्यांत घेऊन बाकिचे रशियांत बनविण्यांत येऊं लागले. ह्याप्रमाणे त्या वर्षी १०,००० मोटारी तयार झाल्या. तिसऱ्या वर्षी २५ टक्के भाग अमेरिकेंत विकत घेऊन २०,००० मोटारांच्या तयार केल्या; चवथ्या वर्षी ४०,००० मोटारी तयार केल्या; १९३८ मध्ये रशियन बनावटीच्या २,१५,००० मोटारी निर्माण करण्यांत आल्या.

ऑस्ट्रेलियन सरकारने बंधा सुरू करण्यास लागणाऱ्या प्राथमिक न्यवस्थेबाहेर प्रारंभ न केलेल्या ऑस्ट्रेलियन कन्सोलिडेटेड इंजिनीयर्स लि. या स्थानिक कंपनीला सहाय्यमूर्ति दाखवून तेथील पार्लमेंटमध्ये पास झालेल्या मोटार विहितक एन्जिन बार्डची अंकात्मने कंपनीशी करार केला. त्यातील मुख्य कळणे अशी—

१. पहिल्या ६०,००० मोटारी चालविण्याची इंजिने तयार करण्याकरिता सरकारकडून १५ लक्ष पौंडाची मदत.

२ वसूल झालेल्या भांडवलापैकी ६६½% भांडवल ऑस्ट्रेलियनांतील रहिवाशांचे असावे.

३. परदेशी कंपन्यांनी ऑस्ट्रेलियांत कारखाने काढून स्थानिक कंपनीशी स्पर्धा करू नये. याबाबत स्थानिक कंपनीच्या हितसंबंधांचे संरक्षण सरकारकडून होईल.

४. परदेशी आयातीमुळे स्थानिक मालास स्पर्धा होऊं नये म्हणून आयात-जकातीवर सरकारकडून नियंत्रण केले जाईल.

५. पहिल्या ५ वर्षेपर्यंत स्थानिक कंपनीच्या उत्पादनांतील बराच मोठा भाग सरकार घेईल.

६. जी मशिनरी ऑस्ट्रेलियांत सहज तयार करता येणार नाही तिच्या आयातीवरील जकात काही वर्षे माफ करण्यांत येईल.

७. मोटारीचे विशिष्ट भाग परदेशातून आणावे लागतील तर त्यावरील आयात-जकातीबाबत विचार करण्यास सरकार तयार असल्याची ग्वाही देण्यांत आली.

मोठमोठ्या धंद्यांचा पसारा मोठा; त्यांना लागणारे भांडवल प्रचंड, त्यांचे प्रवाही विविध असतात. देशांत उद्योगधंदे सुरू करून देण्यास सरकार अनेक तऱ्हेने मदत करू शकते. ह्याचें निदर्शन रशिया व ऑस्ट्रेलिया यांच्या मोटार धंद्याबाबतच्या धोरणावरून स्पष्ट होते.

कारखानदारांची परिषद

हिंदी कारखानदारांची एक परिषद गेल्या आठवड्यांत मुंबई येथे सर एम. विश्वेश्वर अय्या ह्यांचे अध्यक्षतेसाली भरली होती. विशेषतः मध्यम आकाराच्या उद्योगधंद्यांच्या अडचणी दूर करण्यासाठी उपाय योजणे आणि त्यांच्याबाबतच्या प्रश्नांकडे सरकार व जनता ह्यांचे लक्ष वेधणे हा या परिषदेचा मुख्य उद्देश आहे. सध्याच्या युद्ध परिस्थितीचा पूर्ण फायदा घेऊन सरकारने देशी उद्योगधंद्यांच्या संघटनेस व उन्नतीस पद्धतशीर सहाय्य थावे आणि लोकांनाहि ह्या कार्यां आपल्या परी सर्व तऱ्हांचे प्रयत्न करावे असे सर एम. विश्वेश्वर अय्या ह्यांनी आपल्या भाषणांत सांगितले. यंत्रे, विमाने, चिलखती गाड्या, रंग, रेयॉन इत्यादि धंद्यांचा माल हिंदुस्थानांत तयार करण्यासाठी कारखाने काढण्यास सध्याची संघि अत्यंत अनुकूल आहे आणि इतर देशांच्या मानाने येथील उद्योगधंदे अत्यंत मागसलेले असल्याने तिचा पूर्ण फायदा घेणे योग्याचे आहे, असा अभिप्राय त्यांनी व्यक्त केला. हिंदुस्थानच्या दारिद्र्यावर देशाचे क्षपाट्याचे औद्योगिकरण हाच उपाय असल्याने सरकारची मदत त्यासाठी अवश्य मागा, पण ती न मिळाल्यास स्वावलंबनच्या जोरावर त्या उपायाचा शक्यतितका अवलंब करा हा त्यांच्या भाषणाचा मुख्य संदेश होता. परिषदेने अनेक महत्त्वाचे ठराव मान्य केले ते हिंदी उद्योगधंद्यांच्या मार्गातील अडचणी दूर करण्याविषयी आणि देशी कारखान्यांस उजेड देण्याचे संबंधांत सूचना व विनंत्या करण्याबाबत होते. ह्या ठरावांतील सूचनांचा सरकारने योग्य परामर्श घेणे आणि देशी धंद्यांच्या उन्नतीचा उपयोग सुद्धांत विजय मिळवण्याकडे करणे उचित आहे.

दावा कोर्टे लावावा ?

हिंदुस्थान को-ऑपरेटिव्ह इन्ड्युअरन्स कंपनीमध्ये सन १९१० सालांत नव्यू झॉने आपल्या आगुण्याचा विमा उतरविला. विमा कंपनीचे मुख्य ऑफिस कलकत्त्याला होतें. नागपूरला कंपनीचे एक शाखा ऑफिस होतें. विम्याबाबत कंपनीशी कांहीं वांवा उत्पन्न झाला म्हणून नव्यूने नागपूरच्या कोर्टांत कंपनीवर दावा आणला. नागपूर येथील कोर्टाला दावा चालविण्याचा अधिकार नाही, कारण त्या कोर्टाचे स्थलसीमेंत दाव्याचे कारण घडलें नाही व प्रतिवादी कंपनी आपला व्यवहार करीत नाही अशी कंपनीतर्फे तक्रार करण्यांत आली ती साळच्या कोर्टांने अमान्य केली म्हणून कंपनीने रिव्हिजन अपील केले होते.

नागपूर कोर्टाला हा दावा चालविण्याचा अधिकार आहे किंवा काय हा प्रश्न उपस्थित झाला आहे. वादीने तीन कारणांस्तव नागपूरच्या कोर्टांत दावा आणला. (१) कंपनीच्या एजंटशी नागपूर मुकामां विम्याबाबत करार झाला. (२) त्या करारा-नुसार वादीने प्रतिवादीला वेळोवेळीं रकमा दिल्या व (३) कराराचे व दाव्याचेवेळीं कंपनी आपल्या शाखेमार्फत नागपूर मुकामां व्यावहार करीत होती.

ज्या कोर्टाचे स्थलसीमेंत (१) प्रतिवादी रहात असेल, व्यवहार अथवा उद्योग करून पैसे मिळवीत असेल अथवा (२) पूर्णतः अथवा अंशतः दाव्याचे कारण घडलें असेल त्या कोर्टांतच वादीने दावा आणला पाहिजे असे सिव्हिल प्रोसिजर कोडच्या क. २० मध्ये म्हटलें आहे. प्रतिवादी कंपनी नागपूर कोर्टाचे स्थलसीमेंत आपला व्यवहार करते किंवा काय अथवा नागपूर कोर्टाचे स्थलसीमेंत दाव्याचे कारण पूर्णतः अथवा अंशतः घडलें किंवा काय हा प्रश्न आहे.

दाव्याचे कारण नागपूर मुकामां घडणें शक्य नाही, कारण विम्याचा करार नागपूर मुकामां झाला असें म्हणतां येत नाही. नागपूर मुकामां वादीनें भरलेला विम्याचा फॉर्म कलकत्त्याला प्रतिवादी कंपनीच्या हेड ऑफिसकडे पाठविण्यांत आला व तो तेथेच स्वीकारण्यांत आला असल्यामुळे करार कलकत्त्याला झाला असेंच म्हटलें पाहिजे. ज्याअर्थी नागपूर मुकामां करार झाला नाही त्याअर्थी दाव्याचे कारण पूर्णतः अथवा अंशतः नागपूर कोर्टाचे स्थलसीमेंत घडूंच शकत नाही. "दाव्याचे कारण" अशा प्रकारें निकाळांत निघाल्यामुळे नागपूर कोर्टाचे स्थलसीमेंत प्रतिवादी कंपनी आपला व्यवहार करते किंवा काय हे पहावयाचे आहे. दाव्याच्या तारखेला प्रतिवादी कंपनीनें नागपूरला एक शाखा ऑफिस होतें, मध्यप्रांत व बऱ्हाडकरितां कंपनीनें एक मुख्य एजंट नागपूर मुकामां नेमला होता, विमेश्रांती तपासणी करण्याकरितां कंपनीनें नागपूर मुकामां एक डॉक्टर नेमला होता, वादी आपल्या विम्याचे हप्ते कंपनीच्या एजंटला नागपूर मुकामां देत होता, नागपूरच्या बँकेत कंपनीचे सातें आहे वीरे बाबी पुराव्यानें सिद्ध झाल्या आहेत. त्या सर्व बाबी विचारांत घेतल्यास ध्याल्याला असेंच म्हटलें पाहिजे कीं, नागपूर कोर्टाचे स्थलसीमेंत प्रतिवादी कंपनी आपला व्यापार करते, सबब नागपूर कोर्टाला हा दावा चालविण्याचा अधिकार आहे असें आम्ही ठरवितों. वरील कारणास्तव आम्ही हें रिव्हिजन सर्चासह काढून टाकतो." असा हायकोर्टांनें निवाडा केला. त्याचा अर्थ, ज्या कोर्टाचे स्थलसीमेंत (१) दाव्याचे पूर्णतः अथवा अंशतः कारण

घडलें असेल अथवा (२) प्रतिवादी जातीनें रहात असेल, व्यापार करीत असेल अथवा इतर प्रकारचे व्यवहार करून घेते मिळवीत असेल त्या कोर्टांत दावा आणला पाहिजे. विमा कंपनीवर दावा आणावयाचा असेल तर ज्या कोर्टाचे स्थलसीमेंत कंपनी आपला व्यापार करीत असेल त्या कोर्टांत दावा आणावा. ज्या ठिकाणीं कंपनीनें आपलें शाखा ऑफिस उघडलें असेल, एजंट नेमून त्यांना हप्ते वसूल करण्याचा अधिकार दिला असेल; विमेश्रांती तपासणीसाठीं डॉक्टरची नेमणूक केली असेल, बँकेत आपलें सातें ठेविलें असेल त्या ठिकाणीं कंपनी आपला व्यापार करते असें समजलें जाईल व तेथील कोर्टांत कंपनीवर दावा आणतां येईल. कंपनीचे मुख्य ऑफिस ज्या ठिकाणीं असेल त्या ठिकाणीं विम्याचा करार झाला असें समजलें जाईल. विम्याचा फॉर्म जेथे भरण्यांत आला असेल तेथे विम्याचा करार झाला असें म्हणतां येत नाही. "न्यायबोध"वरून

सहकारी बातम्या

—बिहार आणि यू. पी. प्रमाणेच, ळगवड केलेल्या उंसाची किमान किंमत येत्या हंगामांत मुकरं करण्यांत यावी, अशा बद्दलची योजना बंगाल प्रांताचे सरकारनें औद्योगिक पहाणीसाठी नेमलेल्या कमिटीकडे चौकशीसाठी सोपविळी आहे.

—शेतकी आणि औद्योगिक सात्याचे दिवाणांचे नेतृत्वासाठी १८ सभासदांची एक कमिटी बंगाल सरकारनें नेमली आहे. बंगाल प्रांतातील शेतकी व जनावरांची जोपासना यांमध्ये सुधारणा करण्याचे दृष्टीनें या कमिटीचा सडा सरकार वेणार आहे. शिवाय जनावरांची पैदास उत्तमोत्तम कशी होऊं शकेल, चांगले बीं-वियाणें कसें पैलावतां येईल, पाटबंधारे इत्यादि साधनें कशीं विपुल होतील, जमिनींचा कस कसा टिकेल, व पिकावर पडणाऱ्या रोगांचें अजिबात निर्मूलन कसें करितां येईल, निदान त्यापासून जास्तीतजास्त बचाव कसा होईल, याबद्दल व्यावहारिक स्वरूपाच्या सूचनाही या कमिटीनें सरकारपुढे मांडावयाच्या आहेत.

—ब्रिटिश हिंदुस्थानांतल्या रिश्वेळ बँकेच्या धर्तीवर हैद्राबाद संस्थानासाठी एक संस्थानची बँक स्थापन करण्याच्या दृष्टीनें निजाम सरकारच्या वार्षिक अंदाजपत्रकांत जरूर ती तरतूद करण्यांत आली आहे. निजामसरकारच्या रुपयांची बाजारी किंमत टिकवून धरणें व नाण्याचा आवश्यक पुरवठा करून त्याचे नियमन करणें हे जसे त्या बँकेचे मुख्य उद्देश आहेत तसेंच शेतीच्या मालाची पद्धतशीर विक्री आणि पैदास करण्यास सहकारी बँकाना भांडवल पुरविणें हाही उद्देश आहे. संस्थानची चलन पद्धतीही या बँकेकडे सुपूर्त व्हावयाची आहे.

—भिरण्या आणि हातमाग यांचेमधील चुरस एकमेकांस मारक न होतों उपकारक कशी होईल व हातमागाच्या धंद्याला निश्चित स्वाईकपणा कसा प्राप्त होईल याचा विचार हिंदुस्थान सरकार हल्लीं करीत आहे.

—मद्रास सहकारी सोसायट्यांचे कायद्यासाठील कानूनमध्ये कांहीं दुर्दुस्त्या मद्रास सरकारनें करण्यासाठी प्रसिद्ध केल्या आहेत. त्यांत, सहकारी सोसायट्यांमध्ये पगारी नोकरांच्या नाते-वाइकर्मींना त्या सोसायटीमध्ये डायरेक्टर म्हणून निवडणुकीस उभें राहतां कामा नये अशा अर्थाची एक दुर्दुस्ती सुचविळी आहे.

कपाशीच्या लागवडीचा अंदाज

चाळुवर्षी एकूण हिंदुस्थानातील लागवड	२ कोटि, २० लक्ष एकर
गेल्या वर्षीतील लागवड	२ कोटि, ५ लक्ष एकर
लागवडीत वाढ	७%
चाळु वर्षाच्या उत्पादनाचा अंदाज	५२ लक्ष, ६४ हजार गाठी
गेल्या वर्षीचे उत्पादन	४३ लक्ष, ७८ हजार गाठी
उत्पादनात वाढ	२०%

चाळु वर्षातील लागवड व अपेक्षित उत्पादन ह्यांचे प्रमुख प्रांतावार आकडे

प्रांत अगर संस्थान	क्षेत्र	उत्पादन	दर एकरी उत्पादन
प्रांत	(हजार एकर)	४०० शेंडाच्या गाठी	शेंड
मुंबई	५,५५१	१,०५६	७६
मध्यप्रांत-बन्हाद	३,४३९	७८९	९२
पंजाब	३,३४७	१,३०८	१५६
मद्रास	१,८०४	४१०	८८
सिंध	९३५	३७५	१६०
संयुक्त प्रांत	४११	१५०	१४६
बंगाल	१०८	३३	१२२
संस्थान			
हैद्राबाद	३,२६५	५५७	६८
मध्य हिंदुस्थान	१,०७५	१६४	६१
बडोद	८११	१९०	९४
ग्वाल्हेर	५१६	८१	६३
रजपुताना	४२६	९८	९२
म्हैसूर	८६	१३	६०

एकूण हिंदी लागवडीपैकी २५.१% लागवड मुंबई प्रांतात, १६.२% मध्यप्रांत-बन्हादात, १४.४% पंजाबात, ९.८% मद्रास मध्ये, ३.६% सिंधमध्ये व २.६% संयुक्त प्रांतात आहे. हैद्राबाद संस्थानाचे वाट्यास १३.८% लागवड येते.

गेल्या पांच मोसमांत समुद्रमार्गेने हिंदी कपाशीची निर्गत किती झाली, हे खालील तक्ता दर्शवितो. १ सप्टेंबर ते ३१ ऑगस्ट हा कपाशीचा मोसम असतो.

	गाठी (प्रत्येकी ४०० शेंडाच्या)
१९३५-३६	३,६२६
१९३६-३७	४,२१५
१९३७-३८	२,०५३
१९३८-३९	३,२४४
१९३९-४०	२,३४५

दि बँक ऑफ इंडिया लि.

[स्थापना : १९०६]

आधिलत भांडवल रु. २,००,००,०००
 वसूल झालेले भांडवल रु. १,००,००,०००
 रिझर्व फंड रु. १,१५,५०,०००
 मुख्य कचेरी : ओरिएण्टल बिल्डिंग, मुंबई.
 मुख्यमधील शाखा : मुंबई, पुणे, कोलकाता, काठ्यादेवी आणि मलबार हिल.

इतर शाखा : अहमदाबाद (भद्र, मुख्य ऑफिस), अहमदाबाद (एक्सिज शान्ता), अहमदाबाद (स्थान शान्ता), अमेरी (मुंबई शेजारी), बद्रि (मुंबई शेजारी), कलकत्ता (क्लॉव्ह स्ट्रीट, मुख्य ऑफिस), कलकत्ता (बडा बहार), कलकत्ता (बोरिंगी स्केअर), जमशेदपूर, नागपूर (किंग्जवे), नागपूर (इतबारी बहार), पुणे, पुणे शहर, राणकोट, सुरत. लंडन एजन्ट्स : वेस्टमिन्सٹر बँक लिमिटेड.

डायरेक्टर्स : सर बुर्गालाल श्री. मेहता, के. सी. एस्. आय. (अध्यक्ष). श्री. अंबालाल साठार्या, सर जोसेफ के., के. टी., मि. ए. गोडिस, सर कावसजी जहांगिर, बॅरोनेट, के. सी. आय. ई., ओ. बी. ई., मि. दितशा के. दाजी, श्री. रामनिवास रामनारायण.

करंट डिपॉझिट अकाउंटस :

दररोजच्या रु. ३०० ते रु. १,००,००० रकमेच्या शिल्लकेवर ३% दराने व्याज दिले जाते. रु. १,००,००० वरील व्याज सास योजनेने दिले जाते. सहामास असेर व्याजाची किमान रक्कम ५ रु. पेक्षा कमी झाल्यास व्याज दिले जात नाही. कायम, अल्प मुदतीच्या व सेव्हिंग बँक देवी योग्य व्याजाने खाक्याला जातात. व्याजाचे दर पत्रद्वारे.

विल्स व सेटलमेंट्समार्गेने बँक एक्सचेंजद्वारे व ट्रस्टी म्हणून काम करते. सर्व वन्चेचे ट्रस्टीचे काम केले जाते. नियम अर्ज करून मागवावेत.

बँकेसंबंधी नेहमीचा सर्वासाधारण व्यवहार केला जातो.

एजंट—टी. आर. लालबाणी.

दि गुड-वुइल अँशुअरन्स कंपनी लि.

पोस्ट : मिरज मिशन हॉस्पिटल

विमेशाखा

भारपूर सबलती

माफक हते

ठिकठिकाणी एजंटस नेमणे आहेत.

पत्रव्यवहार करावा

हेड ऑफिस : कुपवाड, जि. सातारा.

मॅनेजिंग डायरेक्टर

मुंबई प्रांतातील आरोग्य

१९३९ सालच्या सरकारी अहवालात

या वर्षात एकूण ७,७५,५४५ जन्म झाल्याबद्दल नोंद झाली आहे. म्हणजे सन १९३८ सालच्या संख्येपेक्षा १७,०५० जन्म अधिक झाले आहेत.

सन १९३८ ची मृत्युसंख्या (५,४७,३८७) तसेच मागील पांच वर्षांची सरासरी मृत्युसंख्या (५,१०,७९३) या दोन्ही संख्यांशी तुलना करता रिपोर्टांच्या वर्षात झालेल्या मृत्यूंची संख्या (४,९४,८९७) घटलेली आहे. प्रांताची सध्याची अंदाजे लोकसंख्या १,९८,६८,५६२ इतकी आहे तर तीच सन १९३१ च्या सानेसुमारीत १,७९,६७,०५० इतकी होती. सानेसुमारी-प्रमाणे हिशोब करता या वर्षाचे मृत्यूंचे प्रमाण २७.५५ पडते व अंदाज केल्याप्रमाणेच्या एकूण लोकसंख्येप्रमाणे हिशोब करता ते २४.९१ इतके पडते.

एक वर्षाच्या आंतील वयाच्या बालकांची मृत्युसंख्या १,१८, ४२५ होती. तर तीच १९३८ साली १,३२,१०० इतकी होती. म्हणजे १३,६७५ मृत्यु कमी झाले.

रिपोर्टांच्या वर्षात सर्वसाधारणपणे आरोग्यमान चांगले होते. जन्माच्या प्रमाणात वाढ झाली, मृत्यूचे प्रमाणात घट झाली आणि बालमृत्यूंच्या प्रमाणांतही घट झाली. परंतु मृत्यूंचे प्रमाण १९३२ साली अगदी कमी म्हणजे २३-०४ झाले होते तितके तें या वर्षी घटले नाही. पण इतर बाबतींतील संख्यामान, उदा. बालमृत्यूंचे प्रमाण व मृतजातांचे प्रमाण, १९३२ या अपवादामुळे आरोग्यपूर्ण वर्षाच्या प्रमाणापेक्षा कमी होते. जवळजवळ प्रत्येक सदराखाली येणाऱ्या मृत्यूंच्या प्रमाणात घट झाल्यामुळे एकंदर मृत्यूंच्या प्रमाणात घट झाली; याला अपवाद म्हणजे फक्त देवीने आणि ड्रेगने झालेल्या मृत्यूंच्या प्रमाणांतील वाढ ही होय.

प्रांतातील जन्मांचे प्रमाण ४३-१६ होते तर तेंच सन १९३८ मध्ये ४२-२२ होते म्हणजे त्यांत ०-९४ वाढ झाली. १९४१ साली सानेसुमारी करण्याच्या वेळी लोकसंख्या शेंकडा १० पेक्षा अधिक होईल ही अपेक्षा ह्या वाढीमुळे अधिक बळकट झाली आहे. एके काळी फार मोठे जन्मांचे प्रमाण हे देशाच्या भरभराटीचे चिन्ह समजण्यात येत असे. रोगट लोकांमध्ये साहजिकच जन्मांचे फार मोठे प्रमाण असणार नाही. परंतु एकाद्या समृद्ध आणि आरोग्यसंपन्न देशात तुलनात्मकदृष्ट्या वाढतां जन्मांचे कमी प्रमाण असणे अशक्य नाही हेहि तितकेच सररे आहे. वास्तविक प्रांतातील कित्येक जिल्हांमध्ये जन्मसंख्येचे प्रमाण ५० पेक्षाहि जास्त भरण्याइतके बेसुमार वाढत आहे त्यापेक्षा जन्मसंख्येचे नेतशीर प्रमाण सार्वजनिक आरोग्यदृष्ट्या अधिक चांगले ठरते.

सांधीचे रोग

ड्रेग—सन १९३३ मध्ये ड्रेगच्या मृत्युसंख्येचा कळस झाला व त्यानंतरच्या पांच वर्षांत ड्रेगमुळे होणाऱ्या मृत्युसंख्येत झपाट्याने घट झाली. सन १९३६ ते १९३८ पर्यंत ड्रेगमुळे झालेल्या मृत्युसंख्येने दरवर्षी सुमारे ५०० इतकी किमान मर्यादा गाठली. सन १९३९ मध्ये ड्रेगमुळे झालेल्या मृत्यूंच्या संख्येत १,४७२ वाढ झाली तर तीच संख्या सन १९३८ मध्ये ४०६ होती. रिपोर्टांचे वर्षी नियतकालिक केल्याप्रमाणे ड्रेगच्या मृत्युसंख्येत

जरी वाढ झाली असली तरी ड्रेगच्या मृत्युसंख्येत क्रमशः घटच होत चालली आहे असे दिसून येते. गेल्या २० वर्षांत तीनदां ड्रेगची मृत्युसंख्या कळसास पोहोचली, प्रथम १९२३ साली ३३,००० मृत्यु झाले, दुसऱ्याने १९२९ साली १८,००० मृत्यु झाले, आणि तिसऱ्याने १९३३ साली २४,००० मृत्यु झाले, तरी ह्या वर्षी किंवा नंतरच्या वर्षात होणाऱ्या मृत्युसंख्येचा सर्वांत मोठा आंकडा मागील सांधीच्या उच्चांकामुळे होणार नाही अशी अपेक्षा आहे. दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे म्हणजे ड्रेगमुळे होणाऱ्या मृत्युसंख्येचा शोक क्रमशः घट होण्याकडे आहे. मात्र तिच्यामध्ये नियतकालिक वाढ ही होतेच; अशी प्रत्येक वाढ मागील वाढीपेक्षा सौम्य स्वरूपाची आहे आणि हल्लीची वाढमुळां मागील वाढीप्रमाणेच असेल असे मानावयास हरकत नाही.

कॉलरा—या वर्षात कॉलर्यामुळे झालेल्या मृत्यूंची संख्या १,७८६ होती तर १९३८ मध्ये ती ३,८१३ होती. या वर्षी कॉलर्याची साथ फार सौम्य स्वरूपाची होती. १९३३ नंतरच्या वर्षांतील आंकड्यांत या वर्षाचा मृत्युसंख्येचा आंकडा सर्वांत कमी आहे. सन १९३४ पासून सन १९३७ पर्यंत सांधीचे प्रमाण चढउतार न होतां सारसंच राहिले शक्य असे सिद्ध होते कीं, परिस्थिति सांधीला अनुकूल असली तरी हल्लींच्या कसोशीच्या उपयाने कॉलर्याने होणारी मृत्युसंख्या आटोक्यांत ठेवता येईल आणि जुन्या काळीं होणारी सांधीचा व्यापक फैलाव टाळता येईल. परंतु जिच्यामुळे कॉलर्याचा प्रादुर्भाव होणे अशक्य होईल अशातऱ्हेची परिस्थिति विशेषतः सेड्यापाड्यांत तरी नसते. सामान्य जनतेमध्ये मुबलक पाणी-पुरवठा, आरोग्यरक्षणाची उत्कृष्ट उपाययोजना व आरोग्यानुकूल संवधी यांमुळे पाहिजे असलेली सुधारणा घडवून आणतां येईल आणि असे करण्याचाच प्रयत्न केला पाहिजे. सेडेगांवांना पाणी-पुरवठा करण्याची दहा लाख रुपये खर्चाची योजना सरकारने सुरू केली आहे आणि त्याकरिता जमिनीची पाहणी करण्याचे काम जोरात चालू आहे.

देवी—रिपोर्टांचे वर्षी देवीच्या रोगामुळे ६,७६९ मृत्यु झाले तर सन १९३८ मध्ये ४,३५५ इतके मृत्यु झाले होते. पूर्व सानदेश, पश्चिम सानदेश व नाशिक ह्या जिल्हांत इतर जिल्हांचे मानाने या रोगाचा अधिक उपद्रव झाला. या वर्षी देवी आलेल्या रोग्यांपैकी मृत्यूंचे शेंकडा प्रमाण २१-१४ होते तर तेंच सन १९३८ मध्ये २४-९७ इतके होते. जरी या वर्षात रोगाचा फैलाव जास्त झाला असला तरी मृत्यूंची संख्या घटली आहे व त्याबद्दल असे दिवर्त की, या प्रांतात हल्ली देवीच्या रोगाची तीव्रता कमी झाली आहे. देवी बालपणी टोंकल्यामुळे व पुनः टोंकल्यामुळे समाजांतील रोगनिर्भयता वाढत आहे आणि जनतेकडून अधिक सहकार्य मिळाल्यास रोगास परिणामकारकपणे आळा बालतां येईल.

हिंवाताप (मलेरिया)—या वर्षात हिंवातापामुळे २८,८३३ मृत्यु झाले तर सन १९३८ मध्ये २९,७९० मृत्यु झाले होते. प्रांतांतील ज्या भागांत हिंवातापाचा उपद्रव विशेष होत असतो त्या भागांतील सेडेगांवांत जाऊन तेथे आढळणाऱ्या हिंवातापाच्या रोग्यांना औषधोपचार करण्याकरितां सरकारने या वर्षी ४४ सर्वोदिनेट मेडिकल सर्व्हिसमधील ऑफिसर नेमले होते.

‘अर्थ’ ग्रन्थमाला

बँका आणि त्यांचे व्यवहार

लेखकः—मो. वा. गो. काळे व श्री. श्री. वा. काळे

दुसरी आवृत्ति

या पुस्तकांत बँकांची घटना, व्यवहार व कामकाजाची पद्धति यांचें सोपपत्तिक विवेचन अत्यंत सोप्या भाषेत केलेलें असून बँकांनीं आपला व्यवहार सुरक्षितपणें व फायदेशीर रीतीनें कसा करावा या बाबतींत अनेक महत्त्वाच्या व उपयुक्त सूचना केल्या आहेत. चलन, हुंडणावळ, आधुनिक तऱ्हेच्या बँका, मध्यवर्ती बँका, सहकारी बँका, सावकारी धंदा, ठेवी, डिस्कॉंट व कर्जे इत्यादि महत्त्वाच्या प्रचलित व व्यावहारिक विषयांची सांगोपांग चर्चा त्यांत आली आहे. सध्याच्या परिस्थितींत प्रत्येक महाराष्ट्रीय नागरिकास वरील प्रश्नांची माहिती अत्यावश्यक असल्यानें मुद्दाम त्यांचें बोधप्रद विवेचन या पुस्तकांत केलें आहे. विषयाची मांडणी व विवेचनपद्धति सुलभ असल्यामुळे सदर पुस्तक सर्वसाधारण वाचकांसहि उपयुक्त होणार आहे. किंबहुना, त्यांचेकरितांच तें सहेतुक लिहिलें आहे, असें म्हणण्यास हरकत नाही. सबब, बँकांचे भागीदार, ठेवीदार, डायरेक्टर, गिन्हादक, व्यवस्थापक आणि नोकर यांनीं विशेषतः हें पुस्तक अवश्य वाचावें.

दुसऱ्या आवृत्तिंत आवश्यक त्या मधीन माहितीची भर घालणारी अनेक प्रकरणें समाविष्ट केलीं असून रिशबूड बँकेनें सुचविलेल्या कायद्याच्या मसुद्याचें विवेचनहि त्यांत आलेलें आहे.

किंमत ? रु. ८ आ. टपालखर्च वेगळा.

पुस्तकें मागविण्याचा पत्ता:—(१) व्यवस्थापक, अर्थ ग्रन्थमाला, पुणें ४.

(२) को-ऑपरेटिव्ह बुक डेपो, ९ बँक हाउस लेन, फोर्ट, मुंबई.

रिसबूड ब्रदर्स, टेलर्स

वक्तशीरपणा व फिटिंग ह्याची गॅरंटी

Prop. M. V. Risbud, B. A.

सदाशिव पेठ हौदानजीक, पुणें २.

महिलांचे भरतकाम व विणकामाच्या सामानाचें दुकान

एम्ब्रॉयडरी मार्ट

६१६ शनवार पेठ, पुणें २.

निवडक बाजारभाव

बँक रेट (२८ नोवेंबर, १९३५ पादन)	३%
सरकारी आणि निमसरकारी रोखे	
५% करमाफ लोन (१९५५-५५)	११२-०
४% १९५३	१०४-१०
३% निममुदत	९४-१०
३% १९४७-५०	१०२-०
३% (१९६३-६५)	९४-५
२% १९४८-५२	९६-१२
४% पोस्ट ट्रस्ट (लाभ मुदत)	१०८-०
४% मुंबई न्युनिसिपल (लाभ मुदत)	१०७-८
५% व्हेस्टर कर्ज (१९५३-६३)	११४-६
५% व्हेस्टर कर्ज (१९५५)	१२५-०

मंडळ्यांचे भाग

(कंसातील पहिला आकडा माभाषी दर्शनी किंमत, दुसरा आकडा बायल शालेलें मांडयल व कंसांतरचा आकडा वार्षिक दिविसंख दर्शावितो.)

बँका

बँक ऑफ इंडिया (१००-५०) ११%	१४४-०
बँक ऑफ बरोदा (१००-५०) १०%	११०-०
मॅट्रल बँक ऑफ इंडिया (५०-२५) ८%	४२-१४
इंटरिअल बँक (५००) १२%	१५५०-०
एचि. मॅ. को. बँक (५०) २ रु.	५३-८
रिसर्व्ह बँक (१००) ३%	१०४-१२

बीज

बीजे इन्वे. ऑर्गि. (५०) १३%	१३४-०
कराची (१००) ९%	२१५-०
पुणे इलेक्ट्रिक (१००) ९%	२१५-०
दादा पोतार ऑर्गि. (१०००) ५%	१५९०-८
ज्याम व्हॅली ऑर्गि. (१०००) ४%	१८२५-०

रेल्वेज

इॉड-बारामती (१००) ४%	१०४-४
पाचोरा-जामनेर (१००) ३%	६३-०
अहमदाबाद प्रांतज (५००) ११%	९९०-०
सापी व्हॅली (५००) ८%	६६२-८

हतर

बेलापूर युगर (५०) १० रु.	२०७-०
इन्व्हेस्टमेंट ट्रस्ट (१००-५०) २ रु.	४०-८
शिवा स्टीम (१५) १ रु.	२०-१५
क्यू इंडिया विमा (७५-१५) १ रु. ८ आ.	४१-०
ओरिएंटल विमा (२००) १२५ रु.	३१५०-०
दादा आयर्न प्र. वे. (१५०) ६%	२१३-१२
दादा आयर्न यु. वे. (१००) १८ रु. १० आ.	१४८-८
दादा आयर्न ऑर्गि. (७५) १५ रु.	३८०-८
दादा आयर्न डिफंड (३०) ७५ रु. ११ आ. ३ पे.	१९२५-०
अनोसिपेटेड सिमेंट (१००) ५ रु.	१४१-४

सोने-चांदी

सोने (मिंट) प्रत्येक तोळ्यास	४३-११-६
चांदी प्रत्येक १०० तोळ्यास	६३-३-६

संजीवन हेअर टॉनिक

दारुणा, कॅस गळणें व टक्कल
ह्यावर अनुभविक उपाय
संजीवन मॅन्युफॅक्चरिंग कं. अहमदाबाद

“ अर्थ ” ग्रंथमालेंतील पुस्तकें

व्यापार, उद्योगधंदे, शेती, सहकार, बँकिंग इत्यादि विषयांवरील सोपी व व्यावहारिक उपयुक्ततेची लोकप्रिय पुस्तकें.

१ बँका आणि त्यांचे व्यवहार
दुसरी आवृत्ति किं. १ रु. ८ आ.

२ रिझर्व्ह बँक : किं. १ रु.

३ व्यापारी उलाढाली : किं. १ रु.

* * *

१ भारतीय अर्थशास्त्र : किं. ५ रु.

२ अर्थशास्त्र : किं. ३ रु.

अर्थशास्त्र, बँकिंग, सहकार इत्यादि विषयांवरील इतर पुस्तकेंहि पुरविलीं जातील.

अर्थ ग्रंथमाला, पुणें ४.

पुण्यांत आल्यावर

सुशिक्षितांनीं सुरू केलेल्या

OUR HOME

या

कमालीच्या स्वच्छ, सात्विक व पुष्टिदायक
निवास भोजनालयांत

उतरण्यास या.

मध्यवर्ती, हवाशीर मोकळी जागा व सर्व सुखसोयी

याच एका ठिकाणीं

अनुभवास येतील.

अंबर होम,

६१९ शनवार पेठ, नातूंचे हौदासमोर, पुणें.

फोन नं. ७७९

व्यवस्थापक

सरकारी डिप्लोमा मिळाल्यानंतर पुढील प्रॅक्टिस व भवदेशिक्षण घेऊन
जर्निमन टेलर व्हा.

मुदत सहा ६ महिने, फीसह सर्व खर्च ६० रु., अगदी नवीन विद्यार्थ्यांस
फीसह सर्व ११० रु. मुदत १ वर्ष

परारडकर टेलर्स अकादमी, ६७१ सदाशिव, पुणे.

N. V. WADNERKAR

Gold & Silver Smith, Jeweller & Engraver,
Electro-plater & Manufacturer of Sporting
Trophies, Medals, Cups etc.

.. Raviwar Peth, Saraff Bazar, ..

POONA CITY.

अर्थशास्त्र

लेखक—प्रो. वा. गो. काळे व प्रो. द. गो. कर्वे
पृष्ठसंख्या सुमारे ३००; किंमत ३ रुपये
या ग्रंथात अर्थशास्त्राच्या सर्वसामान्य सिद्धान्तांचे विवेचन केले
आहे.

'अर्थ' ग्रन्थमाला.

- १ बँका आणि त्यांचे व्यवहार
- २ हिंदुस्थानची रिझर्व्ह बँक
- ३ व्यापारी उलाढाली

महापुढ्याची जाणीव ! कपड्यांच्या सर्वात काटकसर करा. एक वेळ येऊन
स्वतःची खात्री करा व पैशाचा मोवदला घ्या.

बंबाचे
माडीवर

महिंद्रकर ब्रदर्स
तयार कपड्याचे व्यापारी

बुधवार
चौक,
पुणे

हे पत्र पुणे, पेट भांडुडां घ. नं. ११५/१ आर्यभूषण छापाखान्यांत रा. विठ्ठल इति बरे, यांनी छापिले व
रा. श्रीपाद वामन काळे, या. ए., यांनी 'दुगाधिवस्त, ' भांडुडां, घ. नं. १२५/१३, पुणे शहर, येथे प्रसिद्ध केले.